

ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ ЯК КРИТЕРІЙ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

0,5д.а.

Розглянуті питання продуктивності праці в сучасних умовах господарювання. Проаналізовано рівень інноваційної активності українських підприємств. Виявлені та узагальнені основні фактори, які стримують інноваційну активність вітчизняних підприємств. Запропоновані ключові заходи з активізації інноваційної діяльності підприємств, з метою підвищення рівня їх продуктивності праці.

Тле агііс/е солзШегз лабог ргослусіМіу іп іііе тосіегл Бузіпезз епуігоптепі. Іі із апаіуіесі іііе ісусі оf іппоуаііоп асіМіу от і/кгаміап епіегргіез із. Іі із іа'епііііеа' апсі зиттагіїесі іііе таіп расіогз ріатрегінд іппоуаііоп асіМіу от іііе сіотезііс епіегргіез. Тііе ауіпог зиддезіз тау з іо еппапсе іппоуаііоп асіМіу ог епіегргіез іо еппапсе іпегг ргослусіМіу.

Ключові слова: продуктивність праці, інноваційна активність підприємств.

Проблеми зростання продуктивності праці на підприємстві залишаються актуальними й продовжують привертати увагу фахівців й сьогодні. Змінюються технологічні уклади, умови господарювання, однак питання продуктивності праці та пошуку шляхів її збільшення не стає менш гострим, а навпаки, вимагає постійної уваги, аналізу та контролю. На думку Губанова С. С. [1, с.6]: «Перепустку у майбутнє історія надає лише тим країнам, які розвивають та підтримують вищу продуктивність праці». Відповідно до загально історичного закону рівень розвитку будь-якого суспільства визначається лише рівнем досягнутої продуктивності праці. Продуктивність праці дозволяє підприємствам підсилювати свої конкурентні позиції на внутрішніх та світових ринках, послаблювати інфляційні процеси, оцінювати ефективність інноваційної діяльності підприємств. Головним стимулом та фактором підвищення рівня продуктивності праці, безумовно, виступає інноваційний сценарій розвитку підприємства.

Дослідженню проблем продуктивності праці, методів її виміру, аналізу та оцінки, виявленню шляхів та резервів її збільшення присвятили свої праці В. А. Бессонов, В.Е. Гимпельсон, Я.И. Кузьмінов, Е.Г.

Ясін, Т.В. Ускова, Р.І. Капелюшников, С.С. Губанов. Питанням інновацій та інноваційного розвитку приділялась увага багатьох закордонних вчених (Р. Акофф, Й. Шумпетер, В. Беренс, Р. Друкер, Д. Кларк, Р. Портер, Р. Фостер). До російських та українських вчених, які досліджують ці питання, можна віднести А.І. Абалкіна, А.І. Анчишкіну, Л.С. Бляхман, В.Я. Якова, О.І. Амошу, Л.І. Федулову, В.М. Гейця, В.П. Семиноженко.

Не дивлячись на різноманіття праць та постійну увагу науковців до категорії продуктивності праці, пошуку досконалих та відповідних сучасним вимогам способів її збільшення, це питання й досі залишається актуальним й невирішеним. Незавершеність теоретичних розробок в цій сфері потребує подальших глибоких та всебічних досліджень.

Про необхідність повернення та детального дослідження категорії продуктивності праці наголошується в роботах [8, 9, 10, 14], це обумовлене вкрай низьким рівнем цього показника у порівнянні зі світовими значеннями. Згідно з доповіддю, опублікованою дослідницькою організацією «Conference Board» [2], лідерами темпів росту продуктивності праці у 2010 р. були Катар, де цей показник на 55,9% вище, ніж у Сполучених Штатах, Люксембург і Норвегія - 119,6% та 104, 5% відповідно. Що ж стосується України, то продуктивність праці нашої країни склала у 2010 р. лише 17,2% від рівня США і це значення найменше серед сусідських країн: у Білорусі - 33,3%, Росії - 36,4%, Литві - 44,4%, Польщі - 48,2%, Казахстані - 26,2% від американського рівня. Світовими лідерами з росту продуктивності праці у 2010 р. були Катар (13,8%), Сингапур (12,7%) і Китай (8,7%), тобто розвиваючись такими темпами ці країни мають можливість подвоювати свій ВВП кожні 7 років. Наша країна, якщо не збільшить темпи росту продуктивності праці 2010 р. (3,9%), має можливість подвоїти свій ВВП лише через 23 роки. Такий стан справ робить неможливою спробу подолати прірву між нашою та розвинутими країнами в економічному та соціальному розвитку.

В нашій країні така ситуація з рівнем продуктивності праці пояснюється вкрай катастрофічними умовами, які склалися на більшості вітчизняних підприємств, а саме: зношеність основних фондів, виробництво неконкурентоздатної на світових ринках продукції через невідповідність сучасним нормам, стандартам та вимогам, низький рівень продуктивності праці внаслідок зниження інноваційної активності вітчизняних підприємств. В аналізі міжнародної компанії «McKinsey & Company» [3, с.3], окрім вищенаведених стримуючих факторів зростання продуктивності праці, вказується зменшення трудового населення, загострення міжнародної конкуренції та протекціонізм, які посилюватимуть кризовий стан та обмежать можливості вітчизняних підприємств в економічному зростанні. Для запобігання цим негативним процесам необхідно сконцентрувати увагу та зусилля на проблемі пошуку шляхів підвищення рівня продуктивності праці та створення умов для реалізації інноваційного потенціалу зростання українських підприємств.

Згідно з аналізом міжнародної компанії «McKinsey & Company» [3, с.3-4], за період 1998 - 2008рр. ВВП України зростав у реальному вимірі щорічно на 6,6%, що перевищує середні показники Східної Європи, та в два рази більше, ніж в цілому по світу. Це дозволило Україні переміститися з 109 до 95 місця в світовому рейтингу за показником ВВП на душу населення. Такий стрімкий ріст ВВП за цей період був забезпечений на 87% за рахунок зростання рівня продуктивності праці, на 7% - за рахунок демографічних змін (а саме зниження чисельності населення країни). Однак така ніби то оптимістична картина на поверхні отримує інший бік, якщо проаналізувати ситуацію більш глибоко та всебічно. Стрімкий ріст економіки нашої країни за останні майже 10 років носив так званий відновний характер. Інтенсивний ріст продуктивності праці в період з 1998 - 2008рр. мав місце в так званій фазі відновного росту, якій передувала фаза трансформаційного спаду, обумовлена, перш за все, переходом від радянської планової економіки до самостійної, ринкової. Якщо проводити аналогії з ситуацією в Росії, то на думку В. А. Бессонова [4, с.12] «обумовленість підйому попереднім спадом і дозволяє говорити проте, що ріст в минулому десятиріччі (1998 - 2008 рр.) був в значній мірі компенсаційним, відновним». Тобто в цей час надолужували те, що втратили. Українська економіка спромоглася лише у 2000 р. перевищити на 17,48% рівень продуктивності праці 1990 р. Майже 10 років країні знадобилося, щоб вийти на «відправний» рівень, який ще з вітчизняних часів дуже поступався показникам світових лідерів з продуктивності праці. Тому навіть при збереженні існуючих темпів зростання показника продуктивності праці, говорити про досягнення рівня розвинених країн вкрай оптимістично, адже ці країни не зупиняються на досягнутому й продовжують щорічно збільшувати темпи росту рівня продуктивності праці.

Основним, а головне невичерпним, джерелом зростання продуктивності праці на вітчизняних підприємствах виступає їхня інноваційна активність. Це доводить і Р.Солоу [5], який прийшов до висновку, що ріст продуктивності праці забезпечується на 87% за рахунок використання досягнень технологічного прогресу і лише на 13% - за рахунок нових інвестицій. Тому для українських підприємств єдиною можливістю покращити своє становище та збільшити рівень продуктивності праці виступає активізація власної інноваційної діяльності. Згідно визначенням Комілова С.Д [6], «інноваційна активність являє собою спроможність підприємств, організацій і галузей промисловості виробляти, використовувати і реалізувати нововведення для забезпечення конкурентоспроможності та утримання за собою частки ринків. Інноваційна активність - це здатність до постійного розширення, вдосконалення виробництва, оновлення виробленого продукту».

Аналіз рівня інноваційної активності вітчизняних підприємств за період з 2000 по 2009 р.р демонструє доволі низький її рівень. Динаміка питомої ваги вітчизняних підприємств, що займалися інноваціями, представлена на рис.1 (розроблено автором на основі даних Статистичного щорічника України за 2009 р.).

Рис. 1. Питома вага вітчизняних підприємств, які займалися інноваціями (2000 – 2009 рр.)

Динаміка інноваційної активності вітчизняних підприємств за останні 10 років демонструє негативні явища в цій сфері. Питома вага інноваційно активних підприємств у 2009 р. порівняно з 2000 р. скоротилась майже на 29% і склала лише 12,8% від загальної кількості підприємств України. Це найменший показник за останні 10 років. Така ситуація вкрай відрізняється від світових показників. Так, питома вага інноваційно активних підприємств в США складає 50%, Турції – 33%, Румунії – 47%. Якщо такий рівень інноваційної активності вітчизняних підприємств залишиться й надалі, то в умовах глобалізації економік це унеможливить просування нашої країни на шляху ринкових перетворень.

Існуючий рівень інноваційної активності в країні пояснюється рядом факторів, які стримують розробку та впровадження інновацій на вітчизняних підприємствах, а саме: недостатній обсяг коштів на інноваційну діяльність та джерел їх поповнення; тривалий термін окупності нововведень та труднощі в доведенні інновацій до стадії комерціалізації, в тому числі через ігнорування практики трансферу технологій та правові недосконалості в процесі організації доступу підприємств до результатів державних наукових розробок з метою їх подальшої комерціалізації; низький попит на науково-технологічну та інноваційну продукцію з боку підприємницького сектору та держави; нерозвиненість взаємовідносин між підприємствами та науковими організаціями й вищими навчальними закладами з приводу виконання останніми НДДКР з метою розробки інновацій для вітчизняних підприємств; відсутність досвіду функціонування науково-технічних закладів в ринкових умовах; нестача кваліфікованих кадрів; дешева робоча сила; нерозвиненість інноваційної інфраструктури, що стримує розвиток інноваційних малих та середніх підприємств; недосконалість існуючої нормативно-правової бази, яка регулює інноваційні питання як на макро-, так і мікрорівні, в тому числі питання патентування, пільгового оподатковування та надання преференцій інноваційно активним підприємствам; недостатній рівень захисту прав власників інтелектуальної власності.

Основні труднощі в реалізації інноваційного потенціалу вітчизняних підприємств пов'язані з недостатнім обсягом власних коштів у організацій, обмеженістю бюджетного і позабюджетного фінансування, у тому числі позикових і залучених коштів. Спад виробництва на більшості вітчизняних підприємств унеможливорює спрямування коштів на активізацію інноваційних процесів. Вирішити цю проблему можливо за рахунок пільгового оподатковування, особливо малих та середніх підприємств; розвитку відповідних банківських програм кредитування довгострокових інноваційних проектів, надання фінансового лізингу на сприятливих умовах, страхування ризиків інноваційних підприємств.

Дефіцит коштів є головним, але не єдиним чинником спаду інноваційної активності вітчизняних підприємств. Країна стала на шлях ринкових реформ, а науково-технічна сфера виявилася не готовою до роботи в нових умовах. Науково-технічні розробки як наукових організацій, так і підприємств далеко не завжди стають інноваційним продуктом, готовим для виробництва та ефективної реалізації. Тому для підприємств дуже важливим є доведення своїх розробок до кінцевої стадії виробництва готової продукції, а також зацікавленість у впровадженні нововведень, розроблених науково-дослідними організаціями. Цього можливо досягти за рахунок наближення вітчизняної як фундаментальної, так і прикладної науки до сучасних потреб бізнесу, підвищуючи таким чином рівень платоспроможного попиту на науково-технічну продукцію й мотивуючи товаровиробників до реалізації нововведень як засобу конкурентної боротьби. Задля запобігання можливості створювати вже існуючі новації, тобто ті, які вже використовуються на іноземних підприємствах з метою збільшення продуктивності праці, вітчизняні підприємства можуть

використовувати в своїй практиці трансфер технологій. Це дасть змогу користуватися існуючими ефективними напрацюваннями сучасної науки (як вітчизняної, так і світової) у виробництві та не витрачати вільні кошти підприємств на розробку, або придбання вже існуючих нововведень. Потрібно заохочувати міжнародну кооперацію; створювати сприятливу середу для національного бізнесу, в якій вкладені інвестиції в інновації є головним засобом отримання великих та стабільно зростаючих прибутків підприємств. Одним з заходів держави зі стимулювання інноваційної активності вітчизняних підприємств може стати передача на безкоштовній чи пільговій основі промисловим підприємствам результатів досліджень, які проводяться державними центрами та інститутами для їх подальшої комерціалізації; заохочення активного придбання закордонних ліцензій, а також фінансова підтримка патентування за кордоном об'єктів промислової власності, отриманих на території України.

Нерозвиненість інноваційної інфраструктури також гальмує процес комерціалізації існуючих нововведень та продукування майбутніх як на великих, так і на середніх та малих підприємствах. Існуюча вітчизняна інноваційна інфраструктура повинна відповідати вимогам національної економіки та кожного окремого підприємства й вміти максимально адаптуватися до постійно змінюваних умов зовнішньої середовища. Вдосконалення інноваційної інфраструктури можливо забезпечити за рахунок використання наступних інструментів: створення центрів трансферу технологій з участю державних наукових центрів, вищих навчальних закладів та галузевих інститутів, техніко-впроваджувальних зон, системи фондів початкового фінансування інноваційних проектів, в тому числі розвитку послуг бізнес-янгелів та венчурних інвесторів; розробки системи стимулів і мотивацій для учасників інноваційного процесу, орієнтованих на створення високотехнологічної продукції; вдосконалення системи підготовки кадрів в області інноваційного менеджменту; реалізації системи заходів щодо формування інноваційної культури.

Проблема кадрового забезпечення з кожним роком стає все гострішою. Нестача кваліфікованих кадрів в реальному секторі економіки стримує інноваційну активність вітчизняних підприємств. Одним з пояснень цієї ситуації є припинення роботи конструкторських бюро на промислових підприємствах та багатьох науково-дослідних інститутів, нівелювання престижу професії інженерно-технічних робітників, науковців та дослідників й низький рівень оплати праці цієї категорії персоналу. Розв'язати цю дилему можливо за умови усунення диспропорцій в розвитку системи середньої, вищої та післядипломної освіти, а також за рахунок активізації процесу галузевої підготовки. Справа в тому, що вітчизняні підприємства не бажають витрачати власні кошти на підготовку необхідних їх кадрів та підвищувати рівень кваліфікації вже працюючих. Ліквідувати це можливо за умови спонукання вітчизняних підприємств укладаючи договори з закладами вищої освіти для підготовки необхідних кадрів, затребуваних спеціальностей, збільшувати рівень оплати праці новаторських, креативних, талановитих спеціалістів, що припинить їх відтік та створить додатковий попит на вітчизняну високоякісну та інноваційну продукцію.

Наступною перепорою на шляху прискорення оновлення техніки та технологій на вітчизняних підприємствах, і як наслідок неможливості підвищити рівень продуктивності праці, є дешева робоча сила. Українським підприємцям вигідніше збільшувати обсяг виробництва не за рахунок нової дорогої техніки, а додаткового найму кадрів. Міхеев Д. В. Стверджує [8, с.35]: «Низька заробітна плата «заморожує» продуктивність праці на досягнутому рівні, перешкоджаючи її зростанню. Тому що невисока заробітна плата не стимулює високопродуктивний труд, при цьому сам підприємець не зацікавлений в зростанні продуктивності праці, тому що нічого не втрачає. У випадку, коли робітники продукують недостатній обсяг виробництва, доцільніше найняти додаткових робітників, а не займатися модернізацією обладнання та впровадженням інноваційних технологій». Таким чином підбивається зацікавленість в технічному переоснащенні виробництва, що робить неможливим збільшення рівня продуктивності праці персоналу. Необхідно змусити товаровиробників використовувати останні досягнення науки та техніки задля забезпечення відповідного рівня продуктивності праці і як наслідок посилення власних конкурентних позицій.

З метою вирішення вищезазначених проблем необхідно розробити відповідну сучасним потребам інноваційну політику, ключовими завданнями якої будуть вибір пріоритетних напрямків розвитку країни, що дозволить підвищити рівень продуктивності праці та конкурентоспроможності продукції тих галузей, в яких наша країна спроможна займати лідируючі позиції та забезпечити перехід до нового технологічного укладу; розробка та вдосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності підприємств, механізмів її стимулювання, системи інституційних перетворень, захисту інтелектуальної власності в інноваційній сфері та введення її в господарський оборот; створення системи комплексної підтримки інноваційних підприємств, підвищення конкурентоспроможності та експорту наукомісткої продукції.

Проблема зростання продуктивності праці завжди займала вагомe місце в умовах будь-якої суспільно-економічної формації. Саме з її дослідженням пов'язують розуміння сутності та значущості соціально-економічного прогресу, оцінку ефективності та перспектив розвитку економіки. Рівень продуктивності праці слугує яскравим індикатором існуючих та майбутніх перспектив та можливостей підприємства та суспільства. Розвинуті іноземні країни завдячують своєму довготривалому підйому в економіці саме постійному зростанню рівня продуктивності праці. В умовах ринкової економіки випереджаюче зростання продуктивності праці на основі активізації інноваційної діяльності стає головною

печуючи їм ефективність та стабільність функціонування. Однак вирішити проблему підвищення продуктивності праці і виходу вітчизняних підприємств у світові лідери можливо лише за рахунок комплексного підходу до цього питання.

Література

1. Губанов С. Новая целевая задача и условия ее решения / С. Губанов // Экономист. - 2008. - №3. - С. 3-21
2. Мир труда // Экономическая газета 25.01.2011 [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.neg.by/news/9509.html>
3. Возобновление экономического роста в Украине : отчет "McKinseyUkr & Company". - октябрь 2009 [Электронный ресурс]. - Режим доступа : [http://www.mckinsey.com/aboutus/raine Economic Growth R US. pdf](http://www.mckinsey.com/aboutus/raine_Economic_Growth_RUS.pdf)
4. Бессонов В. А. Производительность и факторы долгосрочного развития российской экономики / В. А. Бессонов : докл. X Междунар. науч. конф. ГУ ВШЭ по проблемам развития экономики и общества, Москва, 7-9 апреля 2009 г. / В. А. Бессонов, В. Е. Гимпельсон, Я. И. Кузьминов, Е. Г. Ясин ; Гос. ун-т -Высшая школа экономики. - М. : Изд. дом ГУ ВШЭ, 2009. - 66 с.
5. Sallow R.M. Growth Theory. An Exposition-oxford.
6. Комилов С. Д. Социально-экономическое развитие в государствах Евразии / С. Д. Комилов // Проблемы современной экономики. - 2010. - № 1(29) [Электронный ресурс]. - Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php3?artid=25370>
7. Статистичний щорічник України за 2009р.
8. Михеев Д. Эффективность труда - ключевой приоритет / Д. Михеев // Экономист. - 2008. - № 8. -С. 33-37
9. Корняков В. Производительность труда: критические темпы роста / В. Корняков // Экономист. -2008. - № 11 - С. 50-59 .
10. Ускова Т. В. Производительность труда - главный фактор роста экономики / Т. В. Ускова // Экономист. - 2009. - № 10 - С. 10-18.